

HISTORIZUJÍCÍ DEKOR - ANO NEBO NE ?

„*Tou měrou, jak se rozvíjí kultura, ornament mizí...*“

(Adolf Loos, *Ornament a zločin, L'Esprit Nouveau, 1921*)

Kdysi jsem kdesi přečetl, že splašené spřežení nejisté doby, plné převratů politických i technologických, materiálových i třeba slohových, brzdí a kočíruje člověk pomocí dekorativní nápodoby stavebních stylů minulosti. Minulost, idealizovaná ovšem často do krajnosti se tak stává jakousi kotvou, jistotou poznaného a osvojitelného světa. (Jak povrchní jsou naše vědomosti o dění v této zemi před padesáti či sto léty ! A jsme vůbec sto si správně ducha tehdejší doby ve všech jeho konsekvencích představit ?) V nedávném rozhovoru pro Lidové noviny říká herečka Vlasta Chramostová: „Češi mají hroznou historii tady na té křižovatce Evropy. Vždyť dějiny se tady mění pomalu každých deset let a nestačíme to ani zpracovávat.“ Vyjadřuje tak pocity mnohých dnešních lidí velmi výmluvně. V horizontu jediného života jakoby bylo náhle těch změn scény, kulis, osob a obsazení snad až příliš mnoho.

Pořád mezi námi žijí lidé, zrození v jistotách staré monarchie, rozstřílených pak první světovou válkou. Staříčkého mocnáře na trůně vystřídal tatíček Masaryk a vše dál plynulo přes všechny galopády v dosti zřetelných mantinelech křesťanské morálky, bonhomie a víry v pokrok. Neúspěšný student umění z Braunau a nedostudovaný seminarista z Gori pak ale svou zvrhlou nenávistí zničili lidem pětadvacet let života. Další vývoj přinesl minisukně, rokenrol i komunismus, který alespoň u mnohých vzbuzoval naděje. Ty pak vystřídal zoufalství, když k nám zase jeden vyšinutý mongoloid z Kremlu se srostlým obočím poslal tanky. Následovalo nehybné dvacetiletí, plné dietlovských seriálů, boje o soběstačnost v produkci špaget a ztučnělých stehů spartakiádních cvičenek v úborech zcela nemilosrdných. Pravda a láska pak ovšem, pánbůhzaplať, zase jednou zvítězily a slovenský boxer V. M. s českým přítelem baronky Thatcherové demontovali republiku, aby se nám v obou jejích bývalých částech žilo lépe, výkonněji a pragmatičtěji. A nakonec v evropském náručí, plném vzájemných sympatií, realistických direktiv, jednotných eurocen a pečlivě ostříhané demokracie už brzy budeme snít svůj sen o konci dějin a dotacích z Bruselu...

Na jeden lidský životaběh toho bylo opravdu dost. Profilované šambrány kolem oken a balustrády lodžiových zábradlí se tu zdají být reakcí dosti pochopitelnou a někdy i omluvitelnou. Latentní touha po alespoň zástupné jistotě tu prostě nachází svůj ventil. „Papírová“

architektura časopisové kultury je nahrazována pseudojistotou historické (či spíše historizující) konzervace.

„Slohové“ dekorace na fasádách tolika našich domů ovšem mají zjevně i další, mnohem méně omluvitelnější důvod - touhu reprezentovat své postavení. Jakoby festony z tvrzené močoviny pod římsami našich polystyrenem zateplených fasád *dům* měnily v *sídlo* a obyčejné *blbství* českého parvenu ve výtvarné *cítění* originálního myslitele, šéfa s.r.o. Podnikatelské baroko je pro tento způsob chápání světa názvem sice karikurním (to ostatně byla svého času třeba i gotika), ale dosti výstižným. Potíž mám jen s tím, že se už přestal psát s uvozovkami: nevychází totiž z barokních tvůrčích postupů (jen je plytce tu a tam připomene dekorem) a představuje i jasný kolaps podnikatelské racionality... A mimochodem - správnější označení pro kunsthistorika a architekta by bylo asi *čtvrté* baroko (lépe čtvrtý barok). Kromě toho původního jsme tu totiž už měli barok druhý (tzv. pseudobaroko v 60. létech. 19. stol.) i třetí (ve 20. létech 20. stol.).

Dalším (a snad posledním) důvodem může být řešení paradoxu naší doby a reakcí na stav, který Paul Ricoeur už v r. 1961(!) popsal takto: „Fenomén univerzalizace znamená sice vzestup lidstva, současně však představuje i jakousi nenápadnou destrukci ... tradičních kultur... Nejdříve je nutné najít kořeny v minulosti, obnovit duši národa a vytyčit tvář v tvář kolonizátorovi tento duchovní a kulturní požadavek. Zároveň je však třeba, má-li se vstoupit do moderní civilizace, osvojit si vědeckou technickou a politickou racionalitu, která začasť vyžaduje zřeknout se kulturní minulosti... V tom je právě paradox: jak současně modernizovat i vracet se k pramenům?“ Při svých procházkách novými vilkovými čtvrtěmi bývám občas překvapen, kolik lidí považuje zcela univerzalistické baroko či klasicismus za návrat k domácím kořenům, za adekvátní reakci na Ricoeurovo dilema. Myslím, že jezuitští ideologové 17. stol. by měli velkou radost: ne chrám sv. Mikuláše na Malé Straně, ale rodinný dům mnohého dnešního zbohatlíka je tak vlastně definitivním stvrzením vítězství protireformace v českém dolíku.

Od počátku minulého století, od doby modernismu Loosova a tím spíše modernismu Le Corbusiera, se architekti už netrápí tím, že ornament a dekor fasád domů přestal být „přirozeným plodem naší kultury“. Celé 19. století se utápělo v pokusech vytvořit vlastní sloh, většina tím ovšem rozuměla spíše vlastní ornament. Pseudoslohy, eklektismus, secese ... A pak Loos napsal: „Co právě tvoří velikost naší doby, jest její neschopnost vytvářeti novou ornamentiku (a tím spíše přemítat starou - pozn. J. R.). Přemohli jsme ornament: naučili jsme se tomu, že se bez něj obejdeme. Hle, přichází století nové, v němž se uskuteční nejkrásnější přípověď. Brzy zaskvějí se ulice měst jako velké, celé bělostné zdi. Město XX. století bude oslňující a nahé...“ Evropský

člověk ve své většině velmi rychle pochopil, že není možné vytvořit nic nového v duchu starých dob. A dopřejme si ještě jeden Loosův bonmot: „Plynový pouliční stojan ve slohu gotickém jest právě takový nesmysl jako gotická lokomotiva“(1898).

Položme si však otázku: jsou opravdu historizující citace na fasádách našich současných rodinných domků *vždy a za všech okolností* pro dobrý vkus a výtvarné cítění současného člověka nepřijatelné nebo existují nějaké „polehčující okolnosti“, nějaké dobré důvody pro shovívavost? Otázka je naléhavá tím spíše, jak vyprázdněná může být dnes naše zkušenost s modernitou dnešní doby, s oněmi „nahými městy“ a globálně rozšířeným vulgárním funkcionalismem panelových krabic.

Postmoderní architektura 60., 70. a 80. let minulého století objevila první možný způsob určité tolerance k historizujícím dekorům: citovala je na fasádách domů s jistým odstupem, který nebyl prostý ironie, nadsázky či dokonce humoru a zasazovala je do moderního kontextu. Charles Jencks, americký teoretik architektury, chtěl, aby byl požíván (historický) jazyk architektury „ke komunikaci jak na úrovni lidové, tak elitářské“ a kritizoval moderní architekturu jako architekturu pro architekty a ne pro lidi. Na fasádách rodinných domků se začaly objevovat třeba frontony nad okny a dveřmi (prolomený fronton na domě p. Venturiové, Robert Venturi, Chesnut Hill, Pensylvánie, USA, 1962 - 64), polosloupky, z nichž prostřední byl v ironické výpovědi o jeho nosné funkci nahrazen svislým pásovým oknem či sloup peristyly, tvořený např. z pečlivě tvarovaného buxusu. Výsledkem byly realizace hodně „vtipné“ a výrazné, pronikavě rušící nudu neustále omílaného a pro mnohé už hodně bezkrevného modernismu (mezinárodního slohu). Poučeným odstupem se postmoderním tvůrcům podařilo vyhnout pasti bezduchého kopismu či toporné a později až „zakyslé“ snaze oživit neoživitelné, která vládla pseudoslohům 2. pol. 19. stol.

Druhý důvodem k toleranci vůči historizujícím dekoracím na fasádách dnešních vil může být postoj, kterým Loos bere na milost klasický pořádek a „pravé tvary“. Bude-li totiž současný architekt kopírovat, „ale kopírovat přísně“, může koneckonců přinést užitek v tom, že zpřítomní klasickou krásu. Nebude to patrně realizace příliš objevná. Bude-li se však se znalostí řemesla držet klasických kompozičních norem, patrně ani nic nepokazí. Bohužel jsme až příliš často svědky toho, že mnozí projektanti listovali skripty z dějin architektury už hodně dávno. A ještě další vůbec nikdy.

Zastavme se alespoň letmo u některých běžně používaných klasických dekorativních prvků a struktivních článků a zkusme popsat, v čem většinou spočívá dnes jejich vulgarizace.

Klasický sloup (a ovšem i polosloup či pilastr) sestával z hlavice, dříku a patky. Vynecháním hlavice či patky nebo dokonce obou popíráme samu klasickou konstrukční podstatu tohoto nosného prvku: chceme-li to učinit a článek vypustit (např. ztracená hlavice železobetonového skeletu) zvolme formu současnou a neznásilňujme klasickou proporci sloupu. Nejčastěji citované řádové sloupy řecké - dórské, jónské a korintské nemají stěny svíslé, nýbrž prohnuté do křivky (*entasis*): nejužší jsou nahoře, poněkud silnější zcela dole, u patky, ale nejsilnější (podle různých konstrukcí) asi ve 2/7 své výšky. Jak často tu vidět nejrůznější zpotvořeniny! Sloup má být také kanelován, tzn. opatřen výžlabky na dříku sloupu, což je pokládáno za vzpomínku na otisk jednotlivých stébel rákosové rohože, do které se v deltě Nilu původně sloupy odlévaly z říčního bahna. Ve sloupoví před řeckým chrámem si do kanelur opírali bojovníci svá kopí. Také patka i hlavice mají svá klasická výtvarná pravidla. Patka sestává ze čtvercové desky (*plintus*), roznášející zatížení na větší plochu, výžlabkové části (*trochilus*) a z části vypuklé (torus). Hlavice pak z horní desky (abakus), podvalku (*echinus*) a krčku (*epitrachelium*). Vynecháme-li z toho cokoli, Zeus se vzteká.

Římsa je také důležitou konstrukční i estetickou součástí stavby a není lhostejné, je-li její poloha kordonová (dělí stěnu po výšce), korunová (ukončuje stěnu pod okapem) nebo třeba soklová (odděluje sokl od stěny) atd. Všechny mají své klasické tradiční profilace a jejich nesprávné užití fasádu velmi degraduje. Hmotový poměr římsy k okolním článkům je rovněž základní otázkou výtvarnou: těžká římsa dům zatlačí do země, sníží a usadí, lehká jej naopak udělá pocitově vyšším.

Hodně oblíbeným kýčem, kterým se musí každý správný představitel podnikatelského baroka určitě pyšnit, je balustráda, zábradlí balkónů, lodžii či teras, složené z *baluster*, kuželek. To slovo je odvozeno z řeckého *baloustion* a původně označovalo nezralý plod granátového jablka. Vidím-li něco podobného ve štítě domu nad obdélným půdorysem, kroutím hlavou: hloupá a nevkusná touha udělat z *chalupy zámek* snad nemůže mít výstižnější karikaturu.

Určitou výhodou pro dnešní stavitele je opravdu široká nabídka těchto dekorativních prvků, dodávaná různými výrobci jako prefabrikáty po kusech či metrech. Protože drtivá většina těchto výrobků je věrně odpozorována z klasického tvarosloví, minimalizuje se tak riziko jejich neumětelského zpackání zedníkem na stavbě. Balustry jsou z bílého betonu či umělého pískovce a římsy z pěnového polyuretanu nebo tvrzeného polystyrenu - stačí přilepit a průčelí domu je zkrášleno až oči přecházejí. A o líbivost, tuto vlastní matku kýče, tu přece běží v první řadě, ne ?

Čas odvál zlobnou zarputilost architektů z počátku 20. stol., kteří označovali ornament za zločin a dekor za veteš či přímo svinstvo. Absolvovali jsme ovšem ve svém kulturním vývoji 20. století, které nastavilo naše vnímání krásy k bezozdobnosti, jednoduchosti, pravdivosti výrazu a funkčnosti. Co nad to jest, je z 90% zavrženíhodný kýč. Mějme to prosím na paměti a raději krotme své romantické sny.

A nakonec mimochodem (feministky mě asi budou škrtit): drtivou většinu přezdobených a načínčaných domů mají na svědomí ženy. Moje projektová praxe zcela potvrzuje devadesát let stará slova architekta Loose: „Všechny předměty, které jmenujeme moderními, nemají ornamentu. Naše šatstvo, naše stroje, naše kožené zboží a všechny předměty denní potřeby nemají od francouzské revoluce ornamentu. Až na věci, které náležejí ženě... Ornament ženy však, koneckonců, pochází od divochů a má erotický význam.“

Ing. arch. Jan Rampich